

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА**

МИКИТЕНКО Олена Степанівна

УДК 377.36:67/68(477)(54/84"19")

**СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ
РОБІТНИКІВ ДЛЯ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ У ТЕХНІЧНИХ УЧИЛИЩАХ
УКРАЇНИ (1954–1984 рр.)**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ –2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
НИЧКАЛО Нелля Григорівна,
НАПН України, академік-секретар
Відділення професійної освіти і освіти
дорослих.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
КАНЬКОВСЬКИЙ Ігор Євгенович,
Хмельницький національний університет,
завідувач кафедри теорії і методики
трудового та професійного навчання;

кандидат педагогічних наук, доцент
ПАДУН Ніна Олексіївна,
Ніжинський державний університет імені
Миколи Гоголя, доцент кафедри педагогіки.

Захист відбудеться 11 березня 2016 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий 11 лютого 2016 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Сиротюк В.Д.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Глобалізаційні та євроінтеграційні процеси, стрімкий техніко-технологічний розвиток і постійне зростання вимог роботодавців до професійно-кваліфікаційного рівня робітників, а також кризові явища в соціально-економічному розвитку України зумовлюють необхідність постійного оновлення змісту професійної підготовки виробничого персоналу, широкого впровадження інноваційних технологій у професійній освіті.

Сучасна система вітчизняної професійно-технічної освіти має дві головні проблеми: зниження кількісних показників її розвитку (мережа профтехучилищ, прийом-випуск учнівських контингентів, перелік професій, за якими здійснюється підготовка учнів і слухачів у професійно-технічних навчальних закладах, фінансування навчальних закладів) та якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах. Так, аналіз динаміки випуску учнів ЗНЗ і прийому молоді до ВНЗ і професійно-технічних навчальних закладів за роки незалежності України (за даними Державної служби статистики України) свідчить, що при поступовому (починаючи з 2004/2005 н. р.) зменшенні випуску учнів ЗНЗ, зумовленого демографічною ситуацією в країні, спостерігається постійне зростання прийому до ВНЗ (із 174,5 тис. осіб у 1990/1991 н. р. до 348,0 тис. осіб у 2013/2014 н. р. – майже в 2 рази) та відповідне скорочення прийому до професійно-технічних навчальних закладів (із 380,5 тис. осіб у 1990/1991 н. р. до 225,2 тис. осіб у 2013/2014 н. р. – 1,7 рази). Головними причинами цього явища є низький престиж робітничих професій, недооцінка важливості профорієнтаційної роботи, що поряд з іншими чинниками спричиняє небажання молоді здобувати робітничі професії. Негативним явищем є також зменшення кількості напрямів професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників, пов'язане з недостатнім розвитком відповідних галузей вітчизняного виробництва. Згідно з Переліком професій, за якими здійснюється підготовка кваліфікованих робітників у ПТНЗ різних типів і форм власності на початок 2015 р. професійна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників для підприємств легкої промисловості здійснюється всього за 12 професіями та спеціальностями (переважно для швейного виробництва). Якість професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у цих навчальних закладах останнім часом не повною мірою відповідає вимогам сучасного виробництва і сфери послуг та перспективам соціально-економічного розвитку держави. Розв'язання цієї проблеми є пріоритетним напрямом державної стратегії реформування системи професійно-технічної освіти.

Концептуальні положення щодо змісту професійної освіти майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах знайшли відображення у законах України «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», Національній доктрині розвитку освіти, Постановах Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту професійно-технічної освіти», «Про затвердження Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011–2015 роки», Концепції розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні, Положенні про організацію навчально-виробничого процесу в професійно-технічних навчальних закладах, Положенні про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту), Положенні про професійно-технічний навчальний заклад,

Положенні про ступеневу професійно-технічну освіту. Однак динамічні зміни у професійній діяльності кваліфікованих робітників, які працюють на підприємствах легкої промисловості, потребують підвищення рівня їх конкурентоспроможності та мобільності на ринку праці, вдосконалення змісту професійної освіти у професійно-технічних навчальних закладах.

Вивчення стану професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників для легкої промисловості в сучасних професійно-технічних навчальних закладах України допомогло виявити суперечності, розв'язання яких сприятиме її вдосконаленню, зокрема: між зростаючими вимогами ринку праці та роботодавців до рівня професійної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників і чинними застарілими кваліфікаційними характеристиками; між динамічним оновленням техніки та технологій сучасного виробництва і низьким рівнем їх відтворення у змісті професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників для легкої промисловості; між зростаючими вимогами сучасної педагогічної практики до рівня професійної компетентності викладачів і майстрів виробничого навчання та рівнем методичної роботи в сучасних професійно-технічних навчальних закладах. Розв'язання зазначених суперечностей потребує обґрунтування та впровадження нових підходів до професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти для легкої промисловості в сучасних професійно-технічних навчальних закладах, що ґрунтувались би на передовому педагогічному досвіді такої підготовки у технічних училищах України (1954–1984 рр.).

Під час дослідження нами вивчалися наукові праці з таких проблем: професійна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників для народного господарства на різних історичних етапах (В. Баранов, С. Батишев, Ф. Блінчевський, О. Вахов, О. Веселова, І. Каньковський, І. Лікарчук, Н. Падун, Я. Підпригорщук, Я. Платош, М. Пузанов, А. Смирнов та ін.); управління навчально-виховним процесом у технічних училищах (С. Клапчук, Г. Терещенко); економічні аспекти професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників для народного господарства у технічних училищах (В. Романець, С. Сенявський, В. Сідоров та ін.); профорієнтаційна робота з випускниками середніх загальноосвітніх шкіл (П. Магзумов, А. Скляр, І. Юрченко та ін.); зміст, форми і методи професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти (Н. Аїтов, О. Ахапкін, С. Батишев, А. Бахтіна, В. Бринзан, Є. Воскобойніков, Г. Голекбаров, С. Гончаренко, М. Горяїнов, А. Грибанова, В. Денисов, Н. Дигурова, А. Дондиш, А. Кіссель, І. Клочков, Е. Крупицький, Н. Макієнко, Є. Морозов, Н. Ничкало, Б. Общадко, А. Островський, Н. Пилипенко, М. Полтаранін, Ф. Ревічева, В. Скакун, Л. Скірута, Н. Соколов, Д. Шандриките, Є. Шудра, Дональд А. Бліх (Donald A. Bligh), Н. Варгес (N. Varghese), В. Пьотманн (V. Pyttmann), Д. Солтис (D. Soltys), Ерік А. Ханушек (Eric A. Hanushek), Ф. Шльосек (F. Szlosek) та ін.).

У дисертаційних дослідженнях з проблем професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти частково висвітлено такі її аспекти: етапи професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників для народного господарства у технічних училищах (М. Абраміна, О. Веселова, І. Воєводський, Г. Процарук, С. Сташейтіс, Н. Яценко); форми і

методи участі громадських організацій в управлінні навчально-виховним процесом у технічних училищах (Л. Баранова, С. Клапчук, В. Мороховський, А. Новосад, Г. Смирнова, Г. Терещенко, С. Черниченко, В. Чорна); економічні проблеми професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників для народного господарства у технічних училищах (В. Белкін, Є. Белкін, Т. Волкова, Г. Гоголь, Г. Кушнір); зміст, форми і методи професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у технічних училищах (І. Воєводський, Е. Кайнова, В. Катюков, Н. Чакветадзе, М. Шкодін); дидактичні та методичні засади забезпечення наступності в змісті трудового навчання в СЗШ і професійній підготовці учнів професійно-технічних училищ швейного профілю (О. Пінаєва). Однак у цих дисертаціях проблеми професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників для легкої промисловості у технічних училищах України (1954–1984 рр.) не були предметом спеціального дослідження, що й зумовило вибір теми нашого дисертаційного дослідження – *«Становлення і розвиток підготовки кваліфікованих робітників для легкої промисловості у технічних училищах України (1954–1984 рр.)»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України (з 2007 р. – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України) з теми «Дидактичні засади професійного навчання в умовах неперервної освіти» (РК № 0102U000398). Тема дисертації затверджена вченою радою Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України (протокол № 8 від 30 вересня 2002 року) та узгоджена в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 1 від 28 січня 2003 року).

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх кваліфікованих робітників для легкої промисловості у технічних училищах України.

Предмет дослідження – зміст, форми і методи професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників для легкої промисловості у технічних училищах України (1954–1984 рр.).

Мета дослідження – виявити і теоретично обґрунтувати ідеї передового педагогічного досвіду технічних училищ України (1954–1984 рр.); розробити рекомендації щодо вдосконалення змісту, форм і методів професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти для легкої промисловості в сучасних професійно-технічних навчальних закладах.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати стан досліджуваної проблеми в контексті розвитку професійно-технічної освіти України впродовж досліджуваного періоду.

2. Розробити періодизацію розвитку професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти у технічних училищах України (1954–1984 рр.).

3. Обґрунтувати положення щодо відбору і структурування змісту професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти для легкої промисловості у технічних училищах України (1954–1984 рр.).

4. Проаналізувати форми і методи професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти для легкої промисловості у технічних училищах України (1954–1984 рр.).

5. Обґрунтувати можливості використання ідей передового педагогічного досвіду професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників для легкої промисловості у технічних училищах (1954–1984 рр.) в умовах модернізації системи професійно-технічної освіти України; розробити навчальний план, програму спецкурсу і відповідні методичні рекомендації для слухачів курсів підвищення кваліфікації керівників професійно-технічних навчальних закладів.

Концептуальна ідея дослідження полягає в тому, що виявлення і теоретичне обґрунтування ідей передового педагогічного досвіду ТУ (технічних училищ) України (1954–1984 рр.) уможливить розроблення навчально-методичного забезпечення професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти для легкої промисловості в сучасних професійно-технічних навчальних закладах. Враховуючи багатоаспектність проблеми, для досягнення мети дослідження науковий пошук ґрунтувався на філософських положеннях про єдність змісту і форми; принципах об'єктивності, всебічності у вивченні педагогічного процесу; комплексному, системному та цілісному підходах у вивченні організації навчально-виробничого процесу у професійно-технічних навчальних закладах; принципах історизму, детермінізму та розвитку педагогічних явищ; загальнодидактичних принципах професійної освіти та навчання; концептуальних положеннях щодо відбору і структурування змісту професійної підготовки; концептуальних ідей розвитку професійно-технічної (професійної) освіти.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1954–1984 рр., де нижня межа обґрунтовується ухваленням 2 серпня 1954 р. Радою Міністрів СРСР Постанови «Про організацію виробничо-технічної підготовки молоді, що закінчила середні школи, для роботи на виробництві» та відповідної Постанови ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР від 26 серпня 1954 р., відповідно до яких було започатковано підготовку майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти. Верхня межа наукового пошуку (1984 р.) – це початок нового етапу в історії розвитку професійно-технічної освіти України, що зумовлений ухваленням у квітні 1984 р. пленумом ЦК КПРС і першою сесією Верховної Ради СРСР 11-го скликання «Основних напрямів реформи загальноосвітньої і професійної школи», а також Постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про дальший розвиток системи професійно-технічної освіти і підвищення її ролі в підготовці кваліфікованих робітничих кадрів». У цих документах визначалися шляхи вдосконалення і розвитку системи професійно-технічної освіти; передбачалася «реорганізація всіх існуючих типів професійно-технічних навчальних закладів у єдиний тип – середнє професійно-технічне училище з відповідними відділеннями за професіями та термінами навчання в залежності від рівня освіти вступаючих до них»; ліквідація технічних училищ як типу професійно-технічного навчального закладу.

Методологічну основу дослідження становлять філософські положення про єдність форми та змісту; принципи історизму, об'єктивності, всебічності у вивченні педагогічного процесу та явищ; комплексний, системний і цілісний підходи у вивченні

організації педагогічного процесу; принципи історизму, детермінізму і розвитку педагогічних явищ; загальнодидактичні принципи професійної освіти та навчання; концептуальні положення щодо відбору і структурування змісту професійної підготовки; концептуальні ідеї розвитку професійно-технічної (професійної) освіти.

Теоретичну основу дослідження становлять положення та висновки, що стосуються: зв'язку загальноосвітнього рівня робітників з набуттям робітничої кваліфікації відповідного рівня; ефективністю застосування практичних знань, умінь і навичок (Н. Аїтов, С. Батишев, А. Бахтіна, В. Бринзан, А. Кіссель, О. Котляр, В. Радкевич, Н. Скородумов, Є. Шудра); проблем історії професійно-технічної освіти (В. Баранов, Ф. Блінчевський, О. Вахов, О. Веселова, С. Клапчук, І. Лікарчук, Н. Падун, Я. Підпригорщук, Я. Платош, М. Пузанов, А. Смирнов, Г. Терещенко); економічних аспектів професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти (В. Романець, С. Сенявський, В. Сідоров та ін.); дидактики професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти (О. Ахапкін, С. Батишев, А. Вейсбланд, І. Величко, Є. Воскобойніков, Г. Голекбаров, М. Горяїнов, А. Грибанова, В. Денисов, Н. Дигурова, А. Дондиш, І. Клочков, Е. Крупицький, М. Макієнко, Є. Морозов, Б. Общадко, А. Островський, Н. Пилипенко, М. Полтаранін, Ф. Ревічева, В. Скакун, Л. Скірута, Н. Соколов, Д. Шандрикіте); неперервної професійної освіти (С. Батишев, С. Гончаренко, Н. Ничкало, О. Падалка, В. Радкевич).

Методи дослідження. Для досягнення мети та розв'язання визначених завдань було використано комплекс взаємодоповнюючих методів, зокрема: *загальнонаукові теоретичні* (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація та систематизація) – для обробки і систематизації дослідницьких матеріалів; конкретизації та систематизації наукових понять предмета дослідження; індукція та дедукція – для обґрунтування положень щодо відбору і структурування змісту професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти для легкої промисловості; порівняльно-історичний метод – для порівняння змісту професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти у технічних училищах України; абстрагування та конкретизація – для формулювання висновків і рекомендацій щодо визначення перспектив розвитку професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти; *емпіричні* – вивчення філософської, історичної, психологічної, педагогічної, економічної та навчально-методичної літератури; нормативно-правових, архівних документів і матеріалів; передового педагогічного досвіду професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників для легкої промисловості у технічних училищах України (1954–1984 рр.); *статистичні* – методи кількісної та якісної обробки отриманих даних: кількісний і якісний аналіз показників результативності дослідження; математичне опрацювання дослідницьких даних (побудова таблиць, схем і діаграм).

Організація дослідження. Дослідження проводилося в три етапи, впродовж 2003–2015 років. На *першому етапі* (2003–2006) було визначено об'єкт, предмет, мету та завдання; концептуальну ідею та хронологічні межі дослідження; розроблено загальний план і структуру дисертації; вивчалася та аналізувалася джерельна база

дослідження: нормативно-правова, філософська, психолого-педагогічна, навчально-планова та навчально-методична література з обраної теми; архівні документи та матеріали; матеріали періодичної преси; статистичні дані. На *другому етапі* (2007–2013) обґрунтовано теоретичні засади становлення і розвитку професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти у технічних училищах України та розроблено її періодизацію (1954–1984); обґрунтовано положення щодо відбору і структурування змісту професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти для легкої промисловості у навчальних закладах цього типу; проаналізовано форми і методи професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти для легкої промисловості; обґрунтовано можливості використання ідей передового педагогічного досвіду професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників для легкої промисловості у технічних училищах в умовах модернізації системи професійно-технічної освіти України; здійснено аналіз і обробку статистичних даних; узагальнено результати наукового пошуку та сформульовано висновки, оформлені у вигляді рукопису дисертації. На *третьому етапі* (2014–2015) розроблено спецкурс і методичні рекомендації щодо вдосконалення змісту, форм і методів професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти для легкої промисловості в сучасних професійно-технічних навчальних закладах; здійснювалося впровадження результатів дослідження в практику діяльності курсів підвищення кваліфікації керівників професійно-технічних навчальних закладів України.

Джерельна база дослідження. У процесі дослідження використано 500 джерел, з них 191 архівні; опрацьовано 896 архівних справ. Проаналізовано документи, що зберігаються у фондах Центральних і місцевих державних архівів України: Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ф. 1 – Верховна Рада України; ф. 2 – Кабінет Міністрів України; ф. 572 – Державний Комітет України з легкої і текстильної промисловості; ф. 4609 – Державний Комітет УРСР по професійно-технічній освіті); Державному архіві Житомирської області (ф. Р–2829 – Житомирское областное управление профессионально-технического образования Главного управления профессионально-технического образования при СМ УССР); Державному архіві Київської області (ф. 880 – Виконавчий комітет Київської обласної Ради народних депутатів; ф. 4806 – Обласна планова комісія Київської обласної Ради депутатів трудящих; ф. 5590 – Київське обласне управління профтехосвіти); Державному архіві Львівської області (ф. Р–834 – Львівське міжобласне управління трудових резервів Головного управління трудових резервів СРСР Львівської області); Державному архіві Харківської області (ф. 3858 – Виконавчий комітет Харківської обласної Ради народних депутатів; ф. 5667 – Управління професійно-технічної освіти виконавчого комітету Харківської обласної Ради народних депутатів); фондах бібліотек і установах: Державній науково-педагогічній бібліотеці України ім. В.О. Сухомлинського; Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського; Національній парламентській бібліотеці України; Харківській державній науковій бібліотеці імені В.Г. Короленка; Міністерстві освіти і науки України.

У процесі наукового пошуку опрацьовано матеріали з проблеми професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти, опубліковані в збірниках наукових праць і періодичних виданнях 24-х найменувань («Народное образование, наука и культура в СССР», «Подготовка молодых рабочих для швейной промышленности», «Освіта України», «Правда Украины», «Професійно-технічна освіта», «Сталинское племя», «Труд» та ін.). Вивчалися також довідкові видання, навчально-планова та навчально-методична документація; монографії, кандидатські і докторські дисертації. Вибір джерельної бази зумовлений метою й завданнями наукового пошуку, його проблемно-тематичним спрямуванням, оскільки цілісне висвітлення теми дослідження потребувало пошуку таких матеріалів, що дали б змогу виявити його теоретико-методологічні аспекти та вивчити реальний стан досліджуваної проблеми на практиці.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає в тому, що:

– *вперше* розроблено періодизацію історії розвитку професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти у технічних училищах України (1954–1984 рр.); обґрунтовано положення щодо відбору і структурування змісту професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти для легкої промисловості; проаналізовано форми і методи професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти для легкої промисловості в навчальних закладах цього типу; обґрунтовано можливості використання ідей передового педагогічного досвіду технічних училищ у досліджуваній період в умовах модернізації системи професійно-технічної освіти України; в науковий обіг введено 191 документ, а також ряд історичних фактів, раніше не відомих широкому загалу науковців, з проблеми професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти у 1954–1984 рр.;

– *уточнено* сутність взаємопов'язаних базових понять дослідження («професійна підготовка», «становлення і розвиток професійної підготовки»; «кваліфікація», «кваліфікована праця», «кваліфікований робітник»);

– *подальшого розвитку набули*: положення щодо можливостей використання в умовах модернізації системи професійно-технічної освіти України ідей передового педагогічного досвіду професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти для легкої промисловості у технічних училищах (1954–1984 рр.).

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та впровадженні в практику діяльності курсів підвищення кваліфікації керівників професійно-технічних навчальних закладів спецкурсу «Підготовка кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти у технічних училищах України» та методичних рекомендацій. Основні результати, висновки та джерельна база дослідження є внеском у вітчизняну професійну педагогіку й можуть використовуватися у вищих педагогічних навчальних закладах та інститутах післядипломної педагогічної освіти з метою науково-методичного забезпечення підготовки сучасного виробничого персоналу. Їх також доцільно використовувати в

діяльності органів державної влади та управління системою професійно-технічної освіти.

Впровадження результатів дослідження. Спецкурс і методичні рекомендації щодо вдосконалення змісту, форм і методів професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти для легкої промисловості в сучасних професійно-технічних навчальних закладах впроваджено в Інституті перепідготовки та підвищенні кваліфікації НПУ імені М.П. Драгоманова (довідка № 19-33/349 від 18.06.2014 р.), Київському професійно-педагогічному коледжі імені Антона Макаренка (довідка № 01/03-98 від 10.06.2014 р.), Навчально-методичному центрі професійно-технічної освіти у Львівській області (довідка № 11/1-196 від 26.06.2014 р.), Науково-методичному центрі професійно-технічної освіти та підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних працівників у Хмельницькій області (довідка № 32 від 24.06.2014 р.), Українській інженерно-педагогічній академії (довідка № 106-07-124 від 18.06.2014 р.), Центральному Інституті післядипломної педагогічної освіти Університету менеджменту освіти (довідка № 01/426 від 18.06.2014 р.).

Вірогідність одержаних результатів дослідження забезпечується системним аналізом значного обсягу історико-педагогічних джерел; раціональним використанням комплексу методів теоретичного дослідження; кваліфікованою обробкою статистичних даних з використанням математичних методів; позитивними результатами впровадження результатів дослідження в практику роботи професійно-технічних та вищих навчальних закладів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження доповідалися, обговорювалися та отримали позитивну оцінку вчених, педагогів-практиків на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: *Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців у професійних навчальних закладах технічного і художнього профілю»* (Львів, 2004), *звітній науковій конференції Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України за 2005 р.* «Теорія і практика професійної освіти в умовах Європейської інтеграції» (Київ, 2006), *звітній науковій конференції Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України за 2006 р.* «Теорія і практика неперервної професійної освіти: науковий пошук, результати, перспективи» (Київ, 2007), *звітній науковій конференції Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України за 2009 р.* «Педагогічна майстерність як система професійно-мистецьких компетентностей» (Київ, 2010), *звітній науково-практичній конференції Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України за 2013 р.* «Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання» (Київ, 2014), *Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті доктора педагогічних наук, професора Федоришина Бориса Олексійовича «Профорієнтація: стан і перспективи розвитку»* (Київ, 2014), *круглому столі Інституту професійно-технічної освіти НАПН України «Професійне виховання учнів ПТНЗ: досвід, проблеми, творчі пошуки»* (у рамках П'ятої міжнародної виставки «Сучасні заклади освіти – 2014») (Київ, 2014), а також на засіданнях відділу дидактики

професійної освіти Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН України (з 2007 р. – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено в 12 публікаціях, у тому числі: 1 посібник, 1 методичні рекомендації, 9 статей у наукових фахових виданнях, 1 стаття – в зарубіжному науковому фаховому виданні.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (500 найменувань) і 11 додатків. Загальний обсяг дисертації – 296 сторінок, основний текст – 200 сторінок. Дисертація містить 8 таблиць і 6 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження; визначено об'єкт, предмет, мету та завдання; концептуальну ідею дослідження; розкрито методологічні і теоретичні засади, методи та етапи дослідження, наукову новизну, теоретичне та практичне значення; наведено відомості про джерельну базу наукового пошуку, впровадження результатів дослідження в практику та їх апробацію, вірогідність одержаних результатів; наведено відомості про структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Теоретичні засади становлення і розвитку професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у технічних училищах»** – на підставі вивчених наукових джерел визначено та уточнено зміст взаємопов'язаних ключових дефініцій з теми дослідження – «професійна підготовка», «становлення і розвиток професійної підготовки»; «кваліфікація», «кваліфікована праця», «кваліфікований робітник». Особливу увагу приділено висвітленню сутності поняття «кваліфікований робітник». Проаналізовано стан досліджуваної проблеми в контексті розвитку професійно-технічної освіти України впродовж досліджуваного періоду; визначено та обґрунтовано етапи історії розвитку професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти у ТУ України (1954–1984 рр.).

Вивчення наукових й архівних джерел з проблем професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти в досліджуваній період дало змогу дійти висновку, що об'єкт дослідження частково висвітлювався в 6-ти аспектах, однак загальнотеоретичне узагальнення досвіду та системний аналіз не стали предметом спеціальних наукових досліджень.

На підставі визначення та обґрунтування періодів і етапів історії розвитку професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти у ТУ України, виходячи з узагальнених результатів вивчення 61 наукового та 66 архівних джерел, що містять матеріали щодо нормативно-правового забезпечення діяльності ПТНЗ, звітну документацію обласних управлінь освіти, ТУ та ін., розроблено періодизацію історії розвитку професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти у ТУ України впродовж 1954–1984 рр., що складається з двох періодів і шести етапів; виявлено особливості кожного з них. Так, I період хронологічно охоплює 1954–1963 рр. та складається з двох етапів: перший – 1954–1958 рр.; другий – 1959–1963 рр. Часові межі II періоду – 1966–1984 рр.; він

охоплює чотири етапи: третій етап – 1966–1970 рр.; четвертий – 1971–1975 рр.; п'ятий – 1976–1980 рр.; шостий – 1981–1984 рр.

До характерних ознак кожного з цих етапів в історії розвитку професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти у ТУ України віднесено: *перший етап* (1954–1958 рр.) – створення в системі трудових резервів 1-річних і 2-річних ТУ для молоді, яка закінчувала загальноосвітні середні школи (1954); *другий етап* (1959–1963 рр.) – реорганізація шкіл фабрично-заводського навчання, гірничопромислових шкіл, ремісничих, залізничних, гірничопромислових, будівельних, ТУ і училищ механізації сільського господарства трудових резервів, професійно-технічних шкіл, шкіл фабрично-заводського учнівства та інших ПТНЗ, підпорядкованих раднархозам, міністерствам і відомствам – у денні та вечірні міські ПТУ зі строком навчання від 1 до 3-х років і сільські ПТУ зі строком навчання 1–2 роки (1958–1959); *третій етап* (1966–1970 рр.) – створення при великих промислових підприємствах, радгоспах, будівельних та інших організаціях ТУ, що здійснювали підготовку кваліфікованих робітників із числа молоді, яка здобула повну загальну середню освіту (1966); поступове перетворення всіх міських і сільських ПТУ в 3–4-річні училища для підготовки робітничих кадрів із середньою освітою з числа молоді, яка закінчила восьмирічну загальноосвітню школу (1969); *четвертий етап* (1971–1975 рр.) – розвиток мережі ТУ, вдосконалення їх діяльності; підвищення їх ролі в підготовці кваліфікованих робітників (1972); прийняття Закону Української РСР «Про народну освіту» (1974), що визначав здійснення загальної середньої освіти молоді; всебічний розвиток ПТО; *п'ятий етап* (1976–1980 рр.) – прийняття «Основних напрямів розвитку народної освіти СРСР на 1976–1980 роки» (1976), що передбачали забезпечення підготовки висококваліфікованих робітників для всіх галузей народного господарства, перш за все, в ПТНЗ, учні яких одночасно здобували робітничу професію і загальну середню освіту; розвиток мережі навчальних закладів системи ПТО, насамперед середніх ПТУ і ТУ (1977); *шостий етап* (1981–1984 рр.) – завершення переходу на підготовку кваліфікованих робітників із середньою освітою; розвиток мережі середніх ПТУ і ТУ (1981); прийняття «Основних напрямів реформи загальноосвітньої і професійної школи», постанов ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про дальший розвиток системи професійно-технічної освіти і підвищення її ролі в підготовці кваліфікованих робітничих кадрів» (квітень 1984 р.), що визначали шляхи вдосконалення системи ПТО: реорганізація всіх існуючих типів ПТНЗ в єдиний тип навчального закладу – середнє ПТУ з відповідними відділеннями за професіями та строками навчання залежно від освітнього рівня вступників.

У другому розділі – «**Зміст, форми і методи організації професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у технічних училищах України (1954–1984 рр.)**» – проаналізовано різні аспекти організації професійної підготовки у ТУ України: обґрунтовано положення щодо відбору і структурування змісту професійного навчання; форми, методи та засоби активізації навчальної діяльності в професійній підготовці майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти для легкої промисловості у ТУ України впродовж досліджуваного періоду.

З урахуванням результатів здійсненого аналізу можна констатувати, що основними чинниками, що впливали на цей процес, були: зміст професійної освіти, який визначається суспільними вимогами щодо їх підготовки системою ПТО, що знаходить відображення в кваліфікаційних характеристиках спеціальностей (склалися відповідно до ЄТКД; відображали сучасний розвиток науки, техніки та технології певної галузі виробництва), і структурний аналіз змісту їх професійної підготовки; цей процес складався з двох основних етапів: 1) відбору змісту та укладення структури навчальних планів; 2) відбору і структурування змісту навчальних програм дисциплін, що входили до навчальних планів. Структурний аналіз змісту професійного навчання майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти здійснювався відповідно до концептуальних засад щодо відбору і структурування змісту професійної підготовки, обґрунтованих С. Батишевим. В ньому можна виокремити такі етапи: 1) відбір навчальних планів ТУ за певним галузевим виробництвом; 2) аналіз змісту професійного навчання майбутніх кваліфікованих робітників (рис. 1); 3) відбір і структурування змісту предметних блоків у навчальних планах ТУ (рис. 2); 4) відбір і структурування змісту навчальних програм ТУ.

Рис. 1. Зміст професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти у технічних училищах

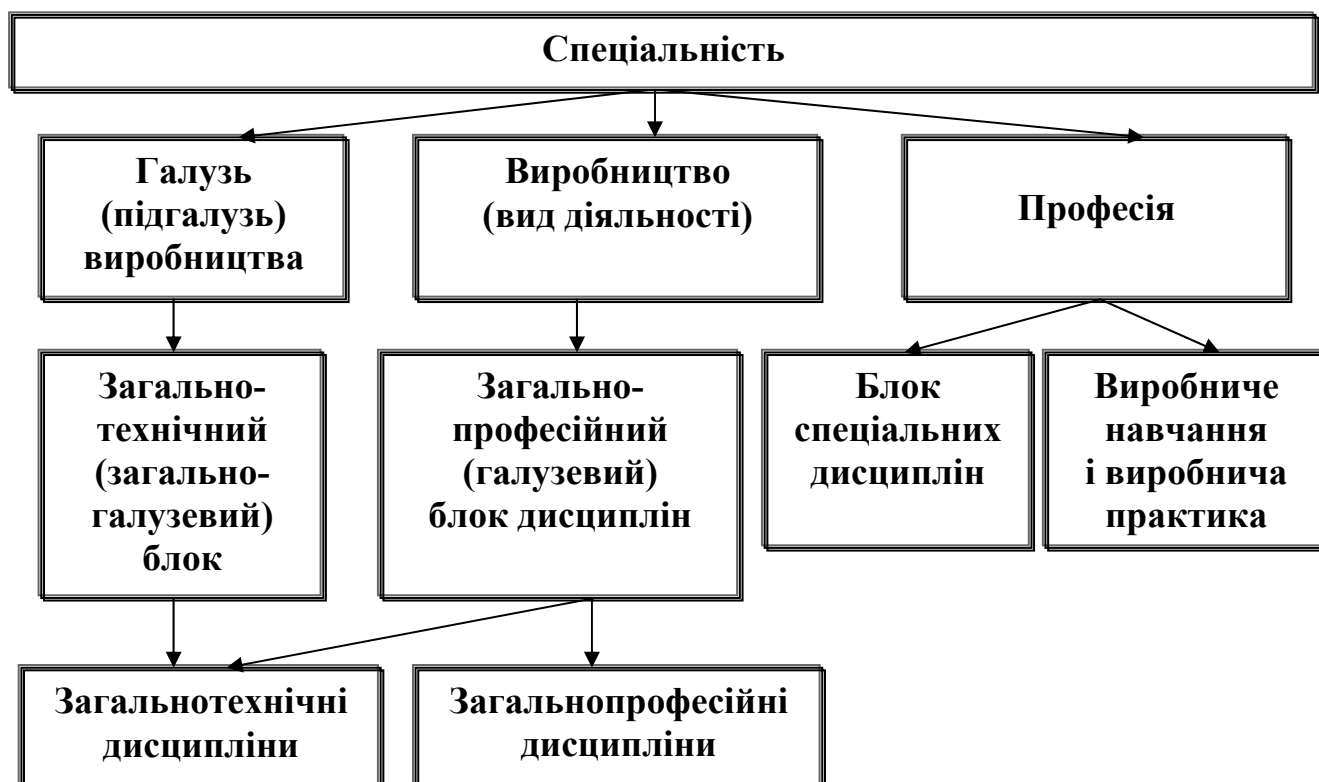

Рис. 2. Структура навчальних планів технічних училищ

Так, у навчальних планах ТУ на загальнотехнічні предмети передбачалося від 2,7 % до 10,13 % навчального часу; на загальнопрофесійну підготовку планувалося від 7,4 % до 16,4 %; на спеціальні дисципліни – від 5,5 % до 14,7 %. Зміст виробничого навчання учнів ТУ визначався згідно з програмою предмета «Виробниче навчання». У навчальній програмі з цього предмета враховувався зміст спеціальної технології певного виробництва. У ТУ на це передбачалося від 60,6 % до 79,2 % загального навчального часу, в той час як в інших ПТНЗ – максимум 67 %.

Аналіз змісту професійного навчання майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти для легкої промисловості у цих закладах дав змогу дійти висновку, що впродовж досліджуваного періоду він визначався: у *теоретичному навчанні* формами; типами занять; методами і методичними прийомами (організація та здійснення навчально-пізнавальної діяльності учнів; активні методи навчання; контроль за ефективністю навчальної діяльності учнів – поточний, періодичний і підсумковий); засобами активізації навчання. Під час проведення різних форм *виробничого навчання* у ТУ використовувалися такі типи занять: у навчальних майстернях училищ – уроки з вивчення трудових прийомів та операцій; уроки з виконання комплексних робіт; в навчальних цехах училищ – виробничі екскурсії; конкурси на виконання найскладнішої операції; виставки технічної творчості; виставки-огляди моделей, виготовлених учнями; конференції; практикуми; консультації тощо; в цехах підприємств і на передвипускній виробничій практиці на робочих місцях – навчання бригадами; включення учнів до складу бригад кваліфікованих робітників; навчання на самотійних ділянках;

навчання на штатних робочих місцях; консультації; випускні кваліфікаційні іспити. *Виробниче навчання* у ТУ здійснювалося за допомогою таких методів: показ прийомів трудових дій (операцій); самостійні спостереження учнів; вправи; «активні» методи виробничого навчання: організація спеціальних вправ учнів з відпрацювання передових прийомів на своїх робочих місцях; застосування технологічних конструкцій та інструкційних карт; контроль умінь і навичок учнів – поточна, періодична і підсумкова (виконання кваліфікаційної виробничої пробної роботи під час складання випускних кваліфікаційних іспитів) перевірка умінь і навичок учнів). *Виховна робота* у ТУ здійснювалася за напрямками, видами, формами і методами (формування свідомості учнів; організація діяльності та формування досвіду професійної поведінки; стимулювання навчальної діяльності).

У третьому розділі – **«Вдосконалення якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти»** – обґрунтовано шляхи вдосконалення якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти для легкої промисловості: вплив методичної роботи у ТУ на підвищення якості підготовки майбутніх кваліфікованих робітників; можливості використання ідей передового педагогічного досвіду професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників для легкої промисловості у ТУ в умовах модернізації системи ПТО України; розкрито зміст розробленого автором для слухачів курсів підвищення кваліфікації керівників ПТНЗ навчально-методичного забезпечення щодо вдосконалення змісту, форм і методів професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти для легкої промисловості в сучасних професійних навчальних закладах.

Аналіз організації методичної роботи у ТУ уможливив висновок, що основними її напрямками впродовж двох періодів були: вдосконалення методик проведення уроків теоретичного і виробничого навчання; підготовка та проведення підсумкових занять лабораторного періоду виробничого навчання; вдосконалення позакласної роботи з учнями; організація та проведення учнівських конкурсів на краще опанування майбутньої професії; обґрунтування перспективно-тематичних планів теоретичного та виробничого навчання; підготовка та проведення екзаменаційних сесій з теоретичного навчання, кваліфікаційних іспитів; оформлення спеціальних і педагогічних (методичних) кабінетів.

У методичній роботі у ТУ використовувалися колективні та індивідуальні форми роботи. Колективними формами організації методичної роботи були: педагогічна рада; методкомісії (методнарада; методпрактикум; проблемний семінар, педагогічні читання; лекції та доповіді для учнів і працівників з науково-технічних тем; науково-практичні, технічні та предметні конференції; екскурсії на підприємства та до інших організацій; вивчення, узагальнення та впровадження в навчальний процес вітчизняного та зарубіжного передового педагогічного досвіду; предметні та методичні тижні; огляди-конкурси предметних і методичних кабінетів, навчальних господарств; групові консультації); школи передового педагогічного досвіду підготовки кваліфікованих робітників. Індивідуальними формами методичної роботи були: 1) самостійна робота керівників, викладачів, майстрів виробничого навчання та вихователів училищ з поглиблення своїх знань у

галузі методики навчання та виховання учнів; 2) індивідуальна методична робота директора, його заступника з НВР, помічника з культурно-виховної роботи та старшого майстра виробничого навчання з викладачами, майстрами виробничого навчання та вихователями.

Історико-педагогічний аналіз проблеми професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників для легкої промисловості у ТУ України дав змогу обґрунтувати можливість використання ідей передового педагогічного досвіду такої підготовки в умовах модернізації вітчизняної системи ПТО на початку ХХІ століття. Відповідно до завдань, визначених постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011–2015 роки», ідеї передового педагогічного досвіду професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти для легкої промисловості у ТУ нашої держави доцільно використовувати за такими напрямками: 1) оновлення нормативно-правової бази ПТО; 2) забезпечення якісної підготовки виробничого персоналу та конкурентоспроможності ПТО; 3) створення відповідних соціально-економічних умов для піднесення престижності робітничих професій; вдосконалення професійної орієнтації різних категорій населення; 4) удосконалення управління та фінансового забезпечення системи ПТО.

З урахуванням дослідницьких матеріалів запропоновано нові підходи до вдосконалення змісту, форм і методів професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти в сучасних професійних навчальних закладах. Це було покладено в основу розробленого автором спецкурсу «Підготовка кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти у технічних училищах України» та методичних рекомендацій для слухачів курсів підвищення кваліфікації керівників ПТНЗ. У програмі спецкурсу враховано особливості змісту, форм і методів професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти у ТУ України (1954–1984 рр.). У методичних рекомендаціях викладено методичні рекомендації щодо вдосконалення професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти для легкої промисловості в сучасних ПТНЗ. Змістовно вони взаємопов'язані з програмою спецкурсу і можуть використовуватися під час його тематичного вивчення.

У загальних висновках, обґрунтованих за результатами наукового пошуку з проблеми професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників для легкої промисловості у ТУ, доведено, що мета дослідження досягнута, завдання розв'язані.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів теоретичного аналізу проблеми професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників для легкої промисловості у технічних училищах України (1954–1984 рр.) уможливило такі **висновки**:

1. Загальнотеоретичне узагальнення досвіду професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників для легкої промисловості у технічних училищах України (1954–1984 рр.), системний аналіз цієї проблеми не були предметом спеціальних наукових досліджень. Вивчення наукової історичної, педагогічної, філософської, навчально-методичної літератури, монографій і дисертацій, періодичних видань,

нормативно-правових документів та архівних джерел з проблеми професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти в досліджуваний період засвідчило, що порушена проблема частково висвітлювалася за 6-ма напрямками. Хронологічна таблиця, складена на основі наукових і архівних джерел, уможливила систематизацію основних фактів з історії розвитку професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників для легкої промисловості у технічних училищах України у досліджуваний період

2. Виходячи з узагальнених результатів вивчення джерел, які містять матеріали щодо нормативно-правового забезпечення діяльності професійно-технічних навчальних закладів, звітну документацію обласних управлінь освіти, технічних училищ та ін., розроблено періодизацію історії розвитку професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти у технічних училищах України (1954–1984 рр.), що складається з двох періодів і шести етапів. Так, I період хронологічно охоплює 1954–1963 рр. та складається з двох етапів: перший – 1954–1958 рр.; другий – 1959–1963 рр. Часові межі II періоду – 1966–1984 рр.; він охоплює чотири етапи: третій етап – 1966–1970 рр.; четвертий – 1971–1975 рр.; п'ятий – 1976–1980 рр.; шостий – 1981–1984 рр.

Характерними ознаками кожного з означених етапів історії розвитку професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти у технічних училищах України були: перший етап (1954–1958 рр.) – створення в системі трудових резервів 1-річних і 2-річних технічних училищ для молоді, яка закінчувала середні школи (1954); другий етап (1959–1963 рр.) – реорганізація шкіл фабрично-заводського навчання, гірничопромислових шкіл, ремісничих, залізничних, гірничопромислових, будівельних, технічних училищ і училищ механізації сільського господарства трудових резервів, професійно-технічних шкіл, шкіл фабрично-заводського учнівства та інших професійно-технічних навчальних закладів, підпорядкованих раднаргоспам, міністерствам і відомствам – у денні та вечірні міські професійно-технічні училища зі строком навчання від 1 до 3-х років і сільські професійно-технічні училища зі строком навчання 1–2 роки (1958–1959 рр.); третій етап (1966–1970 рр.) – створення при великих промислових підприємствах, радгоспах, будівельних та інших організаціях технічних училищ з підготовки кваліфікованих робітників із числа молоді, яка закінчила середні загальноосвітні школи (1966); початок нового етапу вдосконалення системи професійно-технічної освіти та поступове перетворення всіх міських і сільських професійно-технічних училищ у 3–4-річні училища для підготовки робітничих кадрів із середньою освітою з числа молоді, яка закінчила восьмирічну загальноосвітню школу (1969); завершення переходу до загальної середньої освіти, в т. ч. в системі професійно-технічної освіти; четвертий етап (1971–1975 рр.) – розвиток і вдосконалення технічних училищ; підвищення їх ролі в системі професійно-технічної освіти (1972); ухвалення Закону Верховної Ради України «Про народну освіту» (1974), яким визначалося здійснення загальної середньої освіти молоді; всебічний розвиток професійно-технічної освіти; п'ятий етап (1976–1980 рр.) – ухвалення «Основних напрямів розвитку народної освіти СРСР на 1976–1980 роки» (1976), якими

передбачалося забезпечення підготовки висококваліфікованих робітників із числа молоді для всіх галузей народного господарства, перш за все, в професійно-технічних навчальних закладах, учні яких одночасно здобували робітничу професію і загальну середню освіту, а також у технічних училищах; розвиток навчальних закладів системи професійно-технічної освіти, насамперед середніх професійно-технічних і технічних училищ (1977); шостий етап (1981–1984 рр.) – завершення переходу на підготовку кваліфікованих робітників із середньою освітою; розширення мережі середніх професійно-технічних і технічних училищ (1981); ухвалення «Основних напрямів реформи загальноосвітньої і професійної школи», Постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про дальший розвиток системи професійно-технічної освіти і підвищення її ролі в підготовці кваліфікованих робітничих кадрів» (квітень 1984 р.), якими визначалося вдосконалення та розвиток системи професійно-технічної освіти: реорганізація всіх типів професійно-технічних навчальних закладів у єдиний тип навчального закладу – середнє професійно-технічне училище з відповідними відділеннями за професіями та термінами навчання залежно від рівня освіти вступників.

3. Відбір і структурування змісту професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти для легкої промисловості у технічних училищах України (1954–1984 рр.) здійснювалися з урахуванням суспільних вимог до якості їх підготовки. Це позначалося на змісті кваліфікаційних характеристик спеціальностей. Цей процес охоплював два основні етапи: 1) обґрунтування структури навчальних планів; 2) відбір і структурування змісту навчальних програм дисциплін, передбачених навчальними планами.

Структурний аналіз змісту професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти здійснювався відповідно до концептуальних засад відбору і структурування змісту професійної підготовки, обґрунтованих С. Батишевим; він охоплював чотири етапи: 1) відбір навчальних планів технічних училищ за певним галузевим виробництвом; 2) аналіз змісту професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників, що визначається її структурою; 3) відбір змісту предметних блоків і структурування навчальних планів технічних училищ; 4) відбір і структурування змісту навчальних програм технічних училищ. Відбір і структурування змісту професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти у технічних училищах України (1954–1984 рр.) здійснювалися на основі принципів інтеграції та диференціації.

4. Зміст професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти для легкої промисловості у технічних училищах України (1954–1984 рр.) розкривався: а) у *теоретичному навчанні*: за допомогою різних форм (лекції; семінари; практичні заняття; диспути; конференції; зустрічі зі знатними людьми та передовиками виробництва; екскурсії до базових підприємств, фабрик індпошиття, ательє, цехів; відвідування музеїв і виставок; консультації та додаткові заняття; екзамени); типів занять (самостійна робота учнів на уроках з новою технічною літературою; уроки самостійної роботи з деталями машин; уроки із застосування довідкової та технічної літератури; доповіді учнів на задану тему; уроки програмованого навчання; лабораторні роботи з аналізу тканин; кіноуроки;

уроки конструювання; уроки-бесіди із застосуванням проблемних ситуацій; уроки-екскурсії; уроки громадського огляду знань; контрольні-перевірні уроки; семінари-обговорення нового матеріалу; семінари комплексного вивчення теоретичного та виробничого матеріалу; семінари-диспути тощо); методів та методичних прийомів (організація та здійснення навчально-пізнавальної діяльності учнів; активні методи навчання: проблемне навчання та позакласна робота; контроль за ефективністю навчальної діяльності учнів); засобів активізації навчання (навчально-наочні посібники, технічні засоби навчання);

б) у *виробничому навчанні*: різними формами (уроки в навчальних майстернях училищ; заняття в навчальних цехах училищ і цехах підприємств та передвипускна виробнича практика на робочих місцях); типами занять (уроки з вивчення трудових прийомів та операцій; уроки з виконання комплексних робіт – у навчальних майстернях училищ; виробничі екскурсії; конкурси на виконання найскладнішої операції; виставки технічної творчості; виставки-огляди моделей учнів; конференції; практикуми; консультації тощо – в навчальних цехах училищ; навчання бригадами; включення учнів до складу бригад кваліфікованих робітників; навчання на самостійних ділянках; навчання на робочих місцях; консультації; випускні кваліфікаційні іспити – в цехах підприємств і на передвипускній виробничій практиці на робочих місцях); методами (показ прийомів трудових дій (операцій) – в навчальних майстернях училищ; навчальних цехах училищ і цехах підприємств; на передвипускній виробничій практиці на робочих місцях; самостійні спостереження учнів – в навчальних майстернях училищ; тренувальні вправи – в навчальних майстернях училищ; навчальних цехах училищ і цехах підприємств; під час передвипускної виробничої практики на робочих місцях; «активні» методи виробничого навчання: організація спеціальних вправ учнів з відпрацювання передових прийомів на робочих місцях; застосування технологічних конструкцій і інструкційних карт – в навчальних майстернях училищ; цехах підприємств і в процесі передвипускної виробничої практики на робочих місцях; контролю умінь і навичок учнів – поточна та періодична перевірка умінь і навичок учнів – в навчальних цехах училищ; підсумкова перевірка умінь і навичок учнів (виконання кваліфікаційної виробничої пробної роботи під час складання випускних кваліфікаційних екзаменів) – у цехах підприємств і на передвипускній виробничій практиці на робочих місцях);

в) у *виховній роботі*: напрямами (політико-виховна робота; культурно-виховна; правове та позакласне виховання); видами (ідейно-політичне; розумове; трудове; моральне; естетичне; фізичне виховання учнів); формами (робота технічних гуртків; технічні конференції; вікторини та олімпіади; виставки робіт технічної та художньої творчості; випуск бюлетенів та інформаційних листків; створення аматорських фільмів; організація та проведення зустрічей учнів з видатними особистостями; наукова пропаганда – в політико-виховній роботі; вечори КВК; молодіжні вечори відпочинку; вікторини; читацькі конференції; проведення «тижнів профорієнтації», циклів щомісячних передач «Голосую за професію», республіканських і обласних тижнів музики в дні української літератури, республіканських конкурсів аматорських кінофільмів; перегляд науково-популярних, документально-технічних і художніх кінофільмів;

культпоходи на театральні вистави; організація та проведення екскурсій на базові підприємства та за місто – в культурно-виховній роботі; бесіди та лекції; диспути на морально-правові теми; школи правових знань; молодіжні факультети народних університетів; постійно діючі лекторії; регулярні зустрічі працівників правоохоронних органів з учнями; вечори питань і відповідей – у правовому вихованні; уроки-бесіди; уроки-семінари; місячники з правового виховання молоді; усні журнали; спортивні змагання з різних видів спорту між навчальними групами; туристські походи тощо – в позакласній виховній роботі); методами: формування свідомості учнів (лекції з політико-економічних і науково-технічних тем; проведення політінформацій про найважливіші події у країні та за кордоном – у політико-виховній роботі; лекції та доповіді з політичних, науково-технічних і суспільних тем – в культурно-виховній роботі; лекції та бесіди з правової тематики; диспути на морально-правові теми – в правовому вихованні; цикли лекцій і бесід; залучення учнів до виступів з доповідями; написання рефератів тощо – у позакласній роботі); організації діяльності та формуванні досвіду поведінки (створення проблемних ситуацій на уроках; виконання контрольних робіт; підготовка повідомлень до семінарських занять; аналіз фактів антигромадської поведінки окремих учнів); стимулювання навчальної діяльності (організація соцзмагань – у політико-виховній роботі; поселення слабких учнів разом із сильними; залучення всіх учнів до відвідування бібліотек – в позакласній роботі);

г) у *методичній роботі*: напрямками (вдосконалення методики проведення уроків теоретичного і виробничого навчання; підготовка та проведення підсумкових занять з лабораторного періоду виробничого навчання; освоєння навичок розробки перспективно-тематичних планів теоретичного та виробничого навчання; підготовка та проведення екзаменаційної сесії з теоретичного навчання, кваліфікаційних екзаменів; оформлення спеціальних і педагогічних кабінетів); колективними формами (педагогічна рада; методичні комісії; школи передового досвіду та молодих спеціалістів); індивідуальними формами (самостійна робота керівників, викладачів, МВН (майстрів виробничого навчання) та вихователів училищ з підвищення своїх знань у галузі методики навчання та виховання учнів; індивідуальна методична робота директора, його заступника з навчально-виробничої роботи, помічника з культурно-виховної роботи та старшого МВН з викладачами, МВН та вихователями).

5. Ретроспективний аналіз проблеми професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників для легкої промисловості у технічних училищах (1954–1984 рр.) сприяв обґрунтуванню можливостей використання ідей передового педагогічного досвіду такої підготовки в умовах трансформації системи професійно-технічної освіти України. Так, згідно із завданнями, визначеними Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011–2015 роки» ідеї передового педагогічного досвіду професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти для легкої промисловості у технічних училищах України (1954–1984 рр.) можливо використовувати за такими напрямками: оновлення нормативно-правової бази професійно-технічної освіти; забезпечення якісної підготовки та конкурентоспроможності випускників ПТНЗ;

створення відповідних соціально-економічних умов для піднесення престижності робітничих професій шляхом профорієнтаційної роботи з населенням; удосконалення управління та фінансового забезпечення системи професійно-технічної освіти.

З урахуванням результатів проведеного дослідження розроблено та впроваджено в практику діяльності курсів підвищення кваліфікації керівників професійно-технічних навчальних закладів спецкурс «Підготовка кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти у технічних училищах України» та відповідні методичні рекомендації.

До перспективних напрямів подальших досліджень проблеми професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти належать: порівняльно-педагогічний аналіз передового педагогічного досвіду зарубіжних систем професійної підготовки виробничого персоналу; дидактичні засади професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти; наступність у змісті допрофесійного і професійного навчання у загальноосвітніх школах, міжшкільних навчально-виробничих комбінатах і професійно-технічних навчальних закладах.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ З ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Посібник, методичні рекомендації

1. Микитенко О.С. Підготовка кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти у технічних училищах України: спецкурс для курсів підвищення кваліфікації керівного складу професійно-технічних навчальних закладів (за вимогами кредитно-модульної системи) / О.С. Микитенко. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – 22 с.

2. Микитенко О.С. Підготовка кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти у технічних училищах України: методичні рекомендації / О.С. Микитенко. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. – 23 с.

Статті у наукових фахових виданнях

3. Микитенко О.С. Підготовка кваліфікованих робітників на базі повної середньої освіти у технічних училищах України: історико-педагогічний аспект / О.С. Микитенко // Педагогіка і психологія професійної освіти: наук.-метод. журнал / ІПППО АПН України, Львівський НПЦ ПТО АПН України. – Л., 2004. – № 4. – С. 185–198.

4. Микитенко О.С. Організація кадрового забезпечення діяльності технічних училищ України (1954–1986 рр.) / О.С. Микитенко // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. праць / МОН України, ІПППО АПН України; редкол.: І.А. Зязюн (голова) та ін. – Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2006. – Вип. 12. – С. 144–149.

5. Микитенко О.С. Організація методичної роботи у технічних училищах України (1954–1986 рр.) / О.С. Микитенко // Педагогіка і психологія професійної

освіти: наук.-метод. журнал / ІПППО АПН України, Львівський НПЦ ПТО АПН України. – Л., 2006. – № 5. – С. 167–178.

6. Микитенко О.С. Організація виробничої практики у технічних училищах України (1954–1986 рр.) / О.С. Микитенко // Професійно-художня освіта України: зб. наук. праць / МОН України, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України; редкол.: І.А. Зязюн (голова), В.О. Радкевич, Н.М. Чепурна (заступники голови) та ін. – Київ-Черкаси: Видавництво «Черкаський ЦНТЕІ», 2007. – Вип. IV. – С. 227–233.

7. Микитенко О.С. Особливості організації виховної роботи у технічних училищах України (1954–1986 рр.) / О.С. Микитенко // Наукові записки: [зб. наук. ст.] / МОН України, НПУ ім. М.П. Драгоманова; уклад. Л.Л. Макаренко. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2008. – Вип. LXXII (72). – С. 144–156. – (Серія: Педагогічні та історичні науки).

8. Микитенко О.С. Організація професійно-практичної підготовки кваліфікованих робітників для легкої промисловості у технічних училищах України (1954–1986 рр.) / О.С. Микитенко // Наукові записки: [зб. наук. ст.] / М-во освіти і науки України, НПУ ім. М.П. Драгоманова; уклад. Л.Л. Макаренко. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. – Вип. LXXX (90). – С. 161–175. – (Серія: Педагогічні та історичні науки).

9. Микитенко О.С. Організація теоретичної підготовки кваліфікованих робітників для легкої промисловості у технічних училищах України (1954–1986 рр.) / О.С. Микитенко // Наукові записки: [зб. наук. ст.] / М-во освіти і науки України, НПУ ім. М.П. Драгоманова; уклад. Л.Л. Макаренко. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. – Вип. LXXXI (91). – С. 136–146. – (Серія: Педагогічні та історичні науки).

10. Микитенко О.С. Особливості відбору та структурування змісту професійної освіти кваліфікованих робітників для легкої промисловості у технічних училищах України (1954–1986 рр.) / О.С. Микитенко // Наукові записки: [зб. наук. ст.] / М-во освіти і науки України, НПУ ім. М.П. Драгоманова; уклад. Л.Л. Макаренко. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. – Вип. LXXXIX (89). – С. 126–142. – (Серія: Педагогічні та історичні науки).

11. Микитенко О.С. Співпраця у професійній підготовці майбутніх кваліфікованих робітників для легкої промисловості у технічних училищах України (1954–1984 рр.) як фактор підвищення її ефективності / О.С. Микитенко // Наукові записки: [зб. наук. ст.] / МОН України, НПУ ім. М.П. Драгоманова; уклад. Л.Л. Макаренко. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2013. – Вип. СІХ (109). – С. 134–139. – (Серія: Педагогічні та історичні науки).

Стаття у закордонному науковому фаховому виданні

12. Микитенко Е.С. Профессиональная подготовка квалифицированных рабочих в технических училищах Украины в 1954–1984 гг. / Е.С. Микитенко // Профессиональное образование в России и за рубежом : науч.-образоват. журнал / Кузбасский региональный институт развития профессионального образования. – 2014. – № 1. – С. 152–156.

АНОТАЦІЇ

Микитенко О.С. Становлення і розвиток підготовки кваліфікованих робітників для легкої промисловості у технічних училищах України (1954–1984 рр.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2016.

У дисертації розкрито особливості становлення і розвитку професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти для легкої промисловості у технічних училищах України (1954–1984 рр.); розроблено періодизацію історії розвитку професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти у ТУ в досліджуваній період; обґрунтовано положення щодо відбору і структурування змісту професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти; проаналізовано форми і методи їх професійної підготовки; обґрунтовано можливості використання ідей передового педагогічного досвіду професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників в умовах модернізації системи ПТО України на початку ХХІ століття. Розроблено та впроваджено в практику діяльності курсів підвищення кваліфікації керівників ПТНЗ програму спецкурсу «Підготовка кваліфікованих робітників на базі повної загальної середньої освіти у технічних училищах України» та відповідні методичні рекомендації.

Ключові слова: зміст професійної підготовки, кваліфікований робітник, легка промисловість, повна загальна середня освіта, професійна підготовка, професійно-технічна освіта, технічне училище, форми і методи професійної підготовки.

Микитенко Е.С. Становление и развитие подготовки квалифицированных рабочих для лёгкой промышленности в технических училищах Украины (1954–1984 гг.). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2016.

В диссертации раскрыты особенности становления и развития профессиональной подготовки будущих квалифицированных рабочих на базе полного общего среднего образования для лёгкой промышленности в технических училищах Украины (1954–1984 гг.); разработано периодизацию истории развития профессиональной подготовки будущих квалифицированных рабочих на базе полного общего среднего образования в ТУ в исследуемый период; обоснованы положения относительно отбора и структурирования содержания профессиональной подготовки будущих квалифицированных рабочих на базе полного общего среднего образования; проанализированы формы и методы их профессионального обучения; обоснованы возможности использования идей передового педагогического опыта профессиональной подготовки будущих квалифицированных рабочих в условиях модернизации системы ПТО Украины в начале ХХІ столетия. Разработано и внедрено в практику деятельности курсов повышения квалификации руководителей ПТУЗ программу спецкурса

«Подготовка квалифицированных рабочих на базе полного общего среднего образования в технических училищах Украины» и соответствующие методические рекомендации.

Ключевые слова: квалифицированный рабочий, лёгкая промышленность, полное общее среднее образование, профессиональная подготовка, профессионально-техническое образование, содержание профессиональной подготовки, техническое училище, формы и методы профессиональной подготовки.

Mykytenko O.S. The formation and development of vocational training of skilled workers for light industry in technical schools of Ukraine (1954–1984). – Manuscript.

The dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Science, speciality 13.00.04 – theory and methods of professional education. – National pedagogical University named after M.P. Dragomanov. – Kyiv, 2016.

In the dissertation features of formation and development of vocational training of future skilled workers on the base of full general secondary education for light industry in technical schools of Ukraine (1954–1984) are disclosed.

A periodization of history of development of vocational training of future skilled workers on the base of full general secondary education in technical schools of Ukraine (1954–1984), consisting of two periods and six stages, was developed; features of each of them were analyzed.

Thus, the first period chronologically covers 1954–1963 and consists of two stages: the first – 1954–1958; the second – 1959–1963. Temporary borders of the second period – 1966–1984; it consists of four stages: the third stage – 1966–1970; the fourth – 1971–1975; the fifth – 1976–1980; the sixth – 1981–1984.

The positions regarding selection and structuring of a content of vocational training of future skilled workers on the base of full general secondary education for light industry in technical schools of Ukraine (1954–1984) were defined and proved. So, selection and structuring of the content of vocational training of future skilled workers in technical schools of Ukraine were determined by the content of vocational education, which, in turn, is displayed by the public requirements, displayed in qualification characteristics of specialties (made according to Uniform Wage-rates and Skills Handbook; displaying modern development of science, technique and technology of a certain branch of production), and structural analysis of a content of their vocational training; this process consisted of two main stages: 1) selection of the content and construction of curricula structure; 2) selection and structuring of the content of training programs of the disciplines, included into curricula.

The analysis of the structure of vocational training of future skilled workers on the base of full general secondary education in technical schools gave the chance to find out, that the content of their vocational training consisted of four subject blocks: general-technical, general-vocational and special, that are parts of theoretical training; on-the-job training and practical training.

In curricula of technical schools general-technical subjects had in average from 2,7 % to 10,13 % of school hours; general-vocational training – from 7,4 % to 16,4 %; special disciplines – from 5,5 % to 14,7 %. The content of on-the-job training of pupils of technical schools was defined by the subject «On-the-job training»; it kept from 60,6 % to 79,2 % of the general school hours, while in other vocational schools – maximum 67 % of school hours. Thus, in the structure of vocational training in technical schools the greatest specific gravity was taken by on-the-job training.

The content of vocational training of future skilled workers on the base of full general secondary education in technical schools was revealed in training programs, the main indicators in structuring of its content were the public requirements and the structural analysis of a content of vocational training of future skilled workers, that created conditions for unification of training programs of general-technical and general-vocational disciplines. It was found out, that selection and structuring of content of vocational training of future skilled workers on the base of full general secondary education in technical schools (1954–1984) was realized on the principles of integration and differentiation.

Forms and methods of vocational training of future skilled workers on the base of full general secondary education for light industry in technical schools of Ukraine (1954–1984) were analyzed.

The possibilities of ideas application of the progressive pedagogical practices of vocational training of future skilled workers for light industry in technical schools (1954–1984) in the conditions of transformation of the system vocational education of Ukraine are proved. So, ideas of the progressive pedagogical practices of their vocational training can be applied in four directions: 1) updating of normative legal base of vocational education; 2) support of proper quality and competitiveness of graduates of vocational education; 3) creation of proper social and economic conditions for a prestige of working professions; improvement of vocational guidance of different categories of the population; 4) improvement of a control and financial support of vocational education system.

A special course «Vocational training of skilled workers on the base of full general secondary education in technical schools of Ukraine» and the methodical recommendations were developed and implemented in a practice of the function of advanced training courses of an administrative board of vocational schools.

Keywords: a content of vocational training, forms and methods of vocational training, full general secondary education, light industry, skilled worker, technical school, vocational education, vocational training.

Підписано до друку 10.02.2016 р. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times.

Наклад 100 прим. Зам. № 026.

Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію ДК № 1101 від 29.10.2002. (044) 234-75-87
Віддруковано в друкарні Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова (044) 239-30-26